

ویژگی ها و عملکرد مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران

آمنه شاددل
(فوق لیسانس مدیریت دولتی)

اختصاص یافت.
در دی ماه ۱۳۳۶ بندر عباس به عنوان مرکز واردات و صادرات کالا توسط دولت اعلام شد و برنامه‌هایی برای فعالیت‌های جدید طی چند سال آینده اعلام گردید.

بطور کلی، تفکر ایجاد منطقه آزاد در ایران به اواخر دهه چهل شمسی می‌رسد که دولت وقت از کنفرانس بین‌المللی تجارت و توسعه وابسته به سازمان ملل (UNCTAD) درخواست کرد که جهت ایجاد بندر آزاد در ایران تحقیق و بررسی کند. آنکتاب این بررسی را به شرکت مشاوره و مدیریت و سازمان توسعه فرودگاه آزاد شانون محول کرد. این سازمان نتیجه کار خود را به صورت گزارشی همراه با ضمایم در سال ۱۳۵۰ به کنفرانس مذکور ارائه داد. در این گزارش بندر عباس به عنوان بندر آزاد اعلام شده بود ولی عملاً این انتخاب صورت نگرفت و فقط به تصویب تخفیف هزینه‌های بندری در آن اکتفا شد.

با توجه به بازدید هیئت متشکل از ایرانی و آمریکایی از جزیره کیش در سال ۱۳۴۹، این جزیره، بعنوان مرکز بین‌المللی توریستی - تجاری انتخاب می‌شود و در سال ۱۳۵۱ سازمان عمران کیش در راستای ایجاد منطقه آزاد

در جزیره، راه‌اندازی می‌شود و واردات کالاهای خارجی به منظور استفاده، مصرف و فروش به جزیره کیش و برخی از جزایر خلیج فارس از پرداخت حقوق گمرکی و عوارض قانونی، معاف می‌گردند.

و بالاخره مرکز بین‌المللی جزیره کیش در ۱۳۵۶ بطور رسمی شروع به کار کرد.

بعد از پیروزی انقلاب، مصوبه معافیت کالاهای مورد بحث ملغی و برای بهره‌گیری از سرمایه‌گذاری‌های انجام شده و رونق مجدد جزیره کیش، لایحه واردات کالا با استفاده از معافیت گمرکی به منطقه مذکور در تاریخ ۱۸ اسفند ۱۳۵۸ به تصویب شورای انقلاب می‌رسد. در

این مطلب به دنبال مروری بر تاریخچه شکل‌گیری مناطق آزاد در ایران، عملکرد این مناطق را بر حسب شاخص‌هایی چون میزان سرمایه‌گذاری انجام شده، گردشگری، نسبت هزینه‌ها به درآمدها و ترکیب هزینه‌ها و درآمدها بررسی می‌کند.

تاریخچه مناطق آزاد ایران

از سال‌های ۱۳۳۰ به بعد به دلیل تهیه طرح‌هایی در جهت رونق اقتصادی کشور و افزایش تجارت خارجی، بندر ایرانی در خلیج فارس مورد توجه قرار گرفت. اما بندر ایران تا آن زمان توانایی و امکانات لازم برای توسعه صادرات و واردات را نداشته، بطوریکه بندر خرمشهر و بندر عباس که در آن زمان از مهم‌ترین بندر ایران بودند ولی پاسخگوی نیازها بود. در سال ۱۳۳۴ با منتشر شدن مقاله‌ای تحت عنوان «اشکالات حمل و نقل کالا به خاورمیانه» در مجله انگلیسی به مسئولان خارجی خاطر نشان شد که چگونه می‌توانند ظرفیت واردات و صادرات کالای خود را از طریق منطقه بازرگانی که ارتباط آزادتری با جهان تجارت دارند، انجام دهند. سرانجام با اعتراض تجار ایرانی همراه با افزایش هزینه صادرات و

واردات کالا باعث فشار به دولت برای تنوع بخشیدن به مبادی حمل و نقل کالا و توجه بیشتر به بندر شد. و در تیر ماه ۱۳۳۵ با بازدید و بررسی مدیر کل گمرک در رابطه با مشکلات ایجاد شده، به بندر عباس رفته و برای اولین بار از منطقه آزاد تجاری "دبی" در آنسوی خلیج فارس نام می‌برد که چگونه از راه مبادله کالاهای ایرانی با سایر نقاط جهان و بالعکس، از رونق و اعتبار برخوردار شده است. با تشکیل وزارت گمرکات و انحصارات در سال ۱۳۳۶، آمادگی تاسیس اولین بندر آزاد تجاری رسماً اعلام می‌گردد. در این رابطه، مبلغ ۱۰ میلیون ریال ضمانت اجرایی برای ایجاد انبار در خرمشهر برای دایر شدن یک بندر آزاد در نزدیکی آن

نهایت در سال ۱۳۶۸ بر اساس تبصره ۱۹ قانون برنامه اول توسعه به دولت اجازه داده شد که در سه نقطه مرزی کشور شامل کیش، قشم و چابهار اقدام به تاسیس مناطق آزاد تجاری صنعتی نماید. در اجرای این مصوبه و بر اساس طرح اداره مناطق آزاد تجاری صنعتی که توسط شورای اقتصاد در تاریخ ۱۳۶۹/۵/۱ مورد تصویب قرار گرفته بود، "شورای عالی مناطق آزاد" به منظور تهیه و تنظیم سیاست گذاری ها و خط مشی های لازم برای مناطق آزاد تشکیل گردید. در همین راستا لایحه چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری صنعتی ایران تقدیم مجلس شورای اسلامی شد. بدین ترتیب متن لایحه نهایی پس از اصلاح در تاریخ ۲۱ شهریور ۱۳۷۱ به تصویب مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان رسید و جهت اجرا به هیئت دولت ابلاغ شد.

ویژگی ها و عملکرد مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران

همانطور که قبلاً بحث شد، بطور کلی، مناطق آزاد دارای ۶ ویژگی به شرح زیر می باشند:

- ۱- برخی از معافیت های وارداتی و صادراتی
- ۲- معافیت مالیات بر درآمد شرکت ها
- ۳- قوانین و مقررات ساده
- ۴- زیر بناهای مجهز و ارزان
- ۵- سیستم اداری کارآمد
- ۶- آزادی ورود و خروج سرمایه

آنچه که مناطق آزاد را به حرکت در می آورد وجود یک پتانسیل داخلی و نیروی محرکه ذاتی است که از حضور مؤسسات و نهادهای کشور خودی در آن منبعت می گردد. نظر براین است که تا این مناطق را از درون و با استفاده از عوامل داخلی فعال نمائیم، نمی توانیم انتظار استقبال گسترده سرمایه گذاران خارجی را جهت سرمایه گذاری در مناطق آزاد کشور داشته باشیم. با وجود مزیت های جغرافیایی و قانونی نتوانسته ایم سرمایه زیادی را جذب این مناطق کنیم و باید علت را در دیگر عوامل جستجو کنیم.

امروزه ثابت شده است که سرمایه گذار خارجی بیش از آنکه در یک کشور یادر یک منطقه به دنبال نیروی کار ارزان یا مواد اولیه فراوان باشد به کارایی و قابلیت های مدیریتی و فنی کشور میزبان می اندیشد. مهمتر آنکه رسالت مناطق آزاد می باید با توجه به استراتژی سرزمین اصلی مشخص شود. ولی استراتژی کشور ما چه در اقتصاد داخلی و چه در جذب سرمایه گذاری خارجی و سیاست خارجی هیچگاه بوضوح مشخص نبوده است. همچنین مسئله مهم دیگر مجهز نبودن زیربناها در مناطق آزاد کشور می باشد.

دولت به استناد تبصره ۱۹ قانون برنامه اول، نقاطی از کشور را به عنوان مناطق آزاد اعلام کرد که بطور طبیعی فاقد تسهیلات زیر بنایی مورد نیاز یک منطقه آزاد بوده است و هیچگونه اعتبار و کمک مالی از محل بودجه کل کشور جهت تامین زیر بناهای مورد نیاز آن ها در نظر گرفته نشده بود. نمونه ماموریت خاص شرایط جغرافیایی، اقتصادی، ... مناطق سه گانه آزاد تجاری را می توان بشرح زیر توضیح داد:

۱- منطقه کیش

الف - نمونه ماموریت خاص

توسعه و ترویج گردشگری، تمرکز خدمات فرهنگی و رفاهی، ایجاد بورس خدمات تجاری، تشکیل نمایشگاه ها و همایش های داخلی و بین المللی، پایگاه توسعه و ترویج فن آوری اطلاعات و ارتباطات

ب- شرایط جغرافیایی، اقتصادی

این جزیره به شکل بیضی با طول ۱۵ کیلومتر و عرض ۷ کیلومتر و با مساحتی حدود ۹۱ کیلومتر مربع از لحاظ وسعت، مقام دوم را در میان جزایر خلیج فارس دارد. فاصله آن با نزدیکترین ساحل جنوبی ایران حدود ۱۷ کیلومتر و با بندر عباس ۳۰۰ کیلومتر است.

فاصله کیش با امارات متحده عربی حدود ۲۰۰ کیلومتر است. این جزیره دارای آب و هوای معتدل، مطبوع و ساحلی زیبا می باشد. جزیره کیش از لحاظ تاریخی دارای سوابق بازرگانی می باشد بطوریکه مرکز ارتباطات بازرگانی بین هندوستان، ایران و بین النهرین بشمار می آمده است. عمده تجارت جزیره کیش در گذشته مروارید بوده که هنوز هم صید آن ادامه دارد. کیش از سال ۱۳۴۸ تاکنون خارج از قلمرو معمولی گمرگ کشور شناخته شده و نوعی منطقه آزاد تلقی می شده است.

در سال های دهه پنجاه با افزایش درآمد نفت، امکانات سرمایه گذاری عظیم ریالی - ارزی در کیش با همکاری کمپانی های چند ملیتی بویژه فرانسویان فراهم شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بر اساس مصوب شورای انقلاب در اسفند ماه ۱۳۵۸ جزیره کیش به عنوان منطقه آزاد تجاری اعلام شد. ولی این طرح تا سال ۱۳۶۵ متوقف شد. تاریخ رسمی تبدیل کیش به منطقه آزاد تجاری - صنعتی مربوط به سال ۱۳۷۲ می باشد. (کمپانی، ۱۳۷۳، صفحه ۸۶)

مهم ترین واحدهای تولیدی کیش در بخش های مختلف صنایع برقی و الکترونیک، پوشاک، مواد غذایی و دارویی، شیمیایی، سلولزی، صنایع غیر فلزی و یک واحد تولید خودرو می باشد. فرصت های سرمایه گذاری در این منطقه عبارتست: از ساخت هتل پنج ستاره، رستوران، مجتمع های مسکونی، مراکز بهداشتی، کلینیک و داروخانه، مؤسسه های آموزشی، نمایشگاه، موزه، کتابخانه، کارگاه، صنایع غیر آلاینده، خدمات، کشاورزی، پایانه های صادراتی و وارداتی و تأسیسات زیر بنایی.

۲- منطقه قشم

الف - ماموریت های خاص

تمرکز سوخت رسانی به شناورها و کشتی های در حال عبور از خلیج فارس، ایجاد صنایع تولیدی صادراتی، ارائه خدمات فنی - مهندسی، انتقال دانش فنی به منطقه و کشور، ایجاد پارک ملی

ب- شرایط جغرافیایی، اقتصادی

منطقه آزاد جزیره قشم در مدخل خلیج فارس و دریای عمان قرار دارد. مساحت این جزیره ۱۴۳۰ کیلومتر مربع در فاصله ۳۷ کیلومتری جنوب بندر عباس و در دهانه تنگه هرمز قرار گرفته که از شرق در ۱۶ کیلومتری جزیره هرمز، از جنوب شرقی در ۱۶ کیلومتری جزیره لارک، از جنوب در ۱۱۴ کیلومتری تنب بزرگ و ۱۶۳ کیلومتری جزیره ابو موسی قرار دارد. جزیره قشم بزرگترین جزیره خلیج فارس می باشد و کوتاهترین فاصله آن با کرانه ایران، از لفت کهنه تا بندر پل در حدود ۲ کیلومتر می باشد. کرانه های جزیره از قشم تا جزیره هنگام دارای عمق زیادی است بطوری که ناوها می توانند نزدیک کرانه حرکت کنند. در طرف شمال جزیره قشم، لفت و باسعینو قرار گرفته است و بندر قشم در انتهای شرقی جزیره واقع است. جزیره قشم تقریباً موازی ساحل ایران قرار گرفته و بوسیله تنگه کلارنس از خاک اصلی ایران جدا شده است. قشم به تنهایی از ۱۵ کشور مستقل جهان

و یا چندین امیر نشین خلیج فارس وسیعتر است. بطوریکه دارای وسعتی بیش از دو برابر وسعت بحرین، پنج برابر وسعت عجمان، دو برابر مساحت ام القوین و بیش از مساحت فجیره است.

بندر قشم در منتهی الیه شرق جزیره قرار دارد و بیشترین ارتباط دریایی جزیره را با خارج و نیز بیشترین شمار بازدید کنندگان را در خود جای می دهد. جزیره قشم یکدست و کم ارتفاع است و حداکثر ارتفاع جزیره به ۴۰۰ متر بالغ می شود.

جزیره قشم بدلیل قرار گرفتن در میان خلیج فارس و اقیانوس هند همواره از موقعیتی استثنایی برخوردار است. قشم از دیر باز به عنوان یک مرکز تجاری بین آسیای غربی، شبه جزیره عربستان و سواحل شرقی آفریقا مورد توجه بوده است. تاریخ قشم به ۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح بر می گردد. همراه با کشف قاره آمریکا و توسعه راه های ارتباطی با آسیا از طریق دماغه امید نیک، اهمیت استراتژیک خلیج فارس، تنگه هرمز و جزیره قشم بیش از پیش آشکار شد. اهم تسهیلات قانونی برای سرمایه گذاری در منطقه آزاد قشم که تقریباً مشابه تسهیلات قانونی مناطق آزاد کیش و چابهار می باشد بشرح زیر است:

- آزادی مشارکت و سرمایه گذاری داخلی و خارجی به نسبت
- مقررات ساده و مناسب کار
- تضمین سرمایه خارجی و سود حاصل از آن
- آزادی ورود و خروج سرمایه
- کمترین تشریفات اداری برای فعالان اقتصادی
- صدور ویزا برای خارجیان در مبادی ورودی منطقه آزاد
- معافیت مالیاتی ۱۵ ساله برای فعالیت های اقتصادی
- معافیت از پرداخت عوارض گمرکی برای واردات مواد اولیه و ماشین آلات و قطعات یدکی برای تولیدکنندگان در منطقه
- ایجاد شرایط مناسب برای فعالیت بانکداران داخلی و خارجی
- امکان انتقال بخشی از کالاهای تولید شده در منطقه آزاد به سایر نقاط در داخل کشور بر مبنای درصدی از ارزش افزوده.

منطقه چابهار

الف- مأموریت های خاص

ترانزیت کالا، تجارت منطقه ای، بارانداز تجاری کالاها و مواد اولیه، ایجاد صنایع تبدیلی و تولیدی با جهت گیری صادراتی، عرضه سوخت و ایجاد صنایع وابسته به نفت، گردشگری.

ب- شرایط جغرافیایی، اقتصادی

شهر بندری چابهار با مساحتی حدود ۱۰۹۰ هکتار در منتهی الیه جنوب شرقی ایران در استان سیستان و بلوچستان و در کنار دریای عمان در گوشه شرقی خلیج چابهار واقع شده است. منطقه آزاد چابهار در زمینی به مساحت ۱۴ هکتار واقع شده که ۱۰ هکتار آن به فعالیت های صنعتی و ۴ هکتار به بخش های بازرگانی، توریسم و خدمات اقتصادی اختصاص یافته است. (میراشرفی، ۱۳۷۸)

آب و هوای چابهار از نوع گرم بیابانی است که قسمت های غربی و جنوبی آن بعلت مجاورت با دریا از مطلوبیت بیشتری برخوردار است. با این حال هوای آن از تمام بنادر خلیج فارس و دریای عمان بهتر و سالمتر است. آب موجود از شبکه شهر چابهار از سه حلقه چاه عمیق که در حاشیه دریا حفر

شده است تامین می شود و این آب بطور کلی غیر قابل شرب می باشد. ایران از طریق بندر چابهار می تواند به دریای عمان که یکی از پر اهمیت ترین راه های آبی جهان است راه یافته و این امر برای کشور دارای اهمیت اقتصادی است چرا که آبراهی است که ایران را با دریای آزاد و بنادر بزرگ و کوچک جهان مرتبط می سازد.

یک افق برنامه ریزی ۲۰ ساله (۱۳۹۰-۱۳۷۰) شامل چهار دوره یا مرحله اجرایی برای منطقه آزاد چابهار در نظر گرفته شده که بدین شرح می باشد:

- ۱- پیش فاز: شامل انجام مطالعات اولیه و ایجاد و اقدامات راه اندازی موقت منطقه آزاد تجاری و کنترل و هدایت مبادلات غیر قانونی و سالم سازی اشتغال بر بخش بازرگانی و جلب مسافر به منطقه
- ۲- مرحله اول: پنج ساله (۷۵-۱۳۷۱) تقویت، تحکیم و سازماندهی روند فعالیت های تجاری و تشویق زمینه های سرمایه گذاری و ارتقاء ظرفیت های اشتغال در بخش بازرگانی و خدمات
- ۳- مرحله دوم: پنج ساله (۸۰-۱۳۷۶) ساماندهی فعالیت های صادراتی، تولیدی، و توریستی
- ۴- مرحله سوم: (ده ساله ۹۰-۱۳۸۱) نظام بخشیدن به امر صادرات

بررسی وضعیت مناطق آزاد سه گانه تجاری - صنعتی ایران در سال آغاز و مرور مقایسه ای با کشورهای منتخب

با مشخص کردن عوامل تعیین کننده عملکرد مناطق، می توان زمینه ها و پیش شرط های لازم برای برنامه ریزی و سیاست گذاری یک منطقه آزاد را با توجه به شرایط خاص هر کشور، شناخت و توصیه کرد. توجه به عوامل داخلی و خارجی در این خصوص لازم بنظر می رسد. عوامل داخلی به وضعیت داخلی کشور، با توجه به سطح و ساختار توسعه صنعتی و نوع سیاست گذاری اقتصادی اعمال شده مربوط می گردند و عوامل خارجی به چگونگی اوضاع و احوال اقتصادی جهان در هنگام تاسیس مناطق مذکور در یک کشور مربوط می باشد.

جدول (۱) نشان می دهد که مناطق آزاد سه گانه کشور هنگام آغاز فعالیتشان از لحاظ امکانات زیر بنایی و اجتماعی در وضعیت عقب ماندگی قرار داشتند. در این راستا با توجه به جدول در رابطه با وضعیت دو منطقه آزاد چین و منطقه آزاد جبل علی در ابتدای فعالیتشان، وضعیت سخت و دشوار مناطق آزاد در ایران بخوبی آشکار می گردد.

بنابراین زیر ساخت های فراهم آمده در مناطق آزاد کشورهای نامبرده، موجب شده است که آنها توانسته اند ظرف همان مدتی که مناطق آزاد ایران تلاش می کردند با درآمدهای متغیر و ناکافی زیربنای خود را بسازند به توسعه اقتصادی جهش وار دست یابند.

بررسی تحلیلی عملکرد مناطق آزاد

در ماده یک قانون چگونگی اداره مناطق آزاد ذکر شده است که اهداف مورد نظر از تشکیل این مناطق عبارتند از: "تسریع در انجام امور زیربنایی"، "عمران و آبادانی و رشد و توسعه اقتصادی"، "انجام سرمایه گذاری داخلی و خارجی"، "افزایش درآمدهای عمومی"، "ایجاد اشتغال سالم و مولد"، "تنظیم بازار کالا و نیروی انسانی"، "حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه ای"، "تولید و صادرات کالا".

در میان اهداف مذکور، در جلسه چهل و پنجم شورای عالی مناطق آزاد و پیوست قانون برنامه سوم، هدف های "توسعه صادرات" و "انتقال

جدول شماره ۱- وضعیت سرمایه گذاری های زیر بنایی مناطق آزاد ایران در سال آغاز

ردیف	شرح	چابهار	قسم	کیش
۱	بندر	خارج از محدوده منطقه سه بندر	بنیاد سنتی ماهیگیری	بندر ماهیگیری
۲	راه	فاقد راه آهن، فاقد جاده های ترانزیتی	راههای روستایی	۲۵ کیلومتر جاده داخلی
۳	فرودگاه	استفاده از فرودگاه نظامی خارج از محدوده منطقه	ندارد	قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایجاد شده است.
۴	برق	۱ مگاوات	۱/۴ مگاوات	۶ مگاوات
۵	آب شیرین کن	کمبود شدید	۹۰۰ متر مکعب در روز	۲۹۰۰ متر مکعب
۶	مخابرات	فاقد امکانات مخابراتی	تلفن راه دور (محدود)	خط تلفن ۲۵۰۰
۷	مسکن	هیچ نوع ساخت و سازی در منطقه وجود نداشته است، مسکن روستایی	مسکن روستایی در محدوده منطقه	موجود قبل از انقلاب با اهداف خاص
۸	انبار	۶/۹۶ هزار متر مربع مربوط به سازمان بنادر	فاقد انبار	۱۰ هزار متر مربع
۹	گمرگ	استقرار در خارج از منطقه	استقرار در خارج از منطقه	استقرار در منطقه
۱۰	هتل	مسافرخانه های محلی در جزیره فاقد هتل	مسافرخانه های محلی در جزیره فاقد هتل	۳۵۰۰ تخت هتل و مسافرخانه
۱۱	بیمارستان	نداشته است	نداشته است	نداشته است
۱۲	دانشگاه و آموزش عالی	علوم دریایی خارج از محدوده منطقه	نداشته است	نداشته است

منبع: گزارش عملکرد مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران- معاونت امور اقتصادی- وزارت امور اقتصادی و دارایی- ۱۳۸۱

زیرساخت ها نموده اند.

بر اساس جدول (۴) از بدو تاسیس سازمان های مناطق آزاد تا پایان سال ۱۳۸۰ بالغ بر ۲۳۸۹ میلیارد ریال در زمینه های عمرانی و ۱۲۱۰ میلیارد ریال در زمینه های جاری هزینه شده است. به عبارت دیگر به طور متوسط در طول سال های مذکور ۶۶/۴ درصد هزینه ها در بخش عمرانی و ۳۳/۶ درصد اعتبارات در بخش جاری هزینه شده است.

اگر چه عملکرد مناطق آزاد در تحقق هدف فوق مثبت بوده و در ایجاد زیربنای و زیرساخت های اقتصادی به طور نسبی موفق بوده اند لیکن باید توجه نمود که به دلیل محدودیت بودجه ای، مناطق آزاد می باید متناسب با

تکنولوژی مورد تاکید ویژه واقع شده است. با توجه به اهداف یاد شده، در این قسمت به ارایه، تصویری از عملکرد مناطق آزاد کشور و تحلیل آن در سال های مورد اشاره پرداخته می شود.

عملکرد مناطق آزاد کشور از نظر انطباق با اهداف اولیه

۱- تسریع در امور زیربنایی

از آنجا که وجود تسهیلات زیربنایی مناسب، پیش شرط لازم جهت جلب سرمایه گذاران داخلی و خارجی و رونق گرفتن فعالیت ها در این مناطق می باشد، لذا مناطق آزاد، بخشی از درآمدهای حاصله را صرف فراهم نمودن

جدول شماره ۲- وضعیت سه منطقه آزاد کشورهای دیگر در سال آغاز

ردیف	شرح	شیامین (چین)	های نان (چین)	جبل علی (امارات)
۱	بندر	۷۳ اسکله و شصت بندر با قابلیت پذیرش کشتی های ۱۰۰ هزار تنی و باراندازی کشتی های ۵۰ هزار تن	۱۱۲ اسکله و ۲۴ بندر با ظرفیت ۱۰ میلیون تن	۳ پایانه دریایی با ظرفیت پذیرش هر نوع کشتی
۲	راه	متصل به خط راه آهن سراسری چین مجهز به بزرگراههای متعدد	۷ هزار کیلومتر بزرگراه ترانزیتی و شهری	بزرگراهها بطور کامل ایجاد شده
۳	فرودگاه	دارای فرودگاه بین المللی اختصاصی	فرودگاه با ۲۷۰ پرواز داخلی و خارجی در هفته	فرودگاه بین المللی اختصاصی و فرودگاههای حاشیه
۴	برق	کاملا تامین شده است	کاملا تامین شده است	کاملا تامین شده است
۵	آب	کاملا تامین شده است	کاملا تامین شده است	کاملا تامین شده است
۶	مخابرات	سیستم مخابراتی پیشرفته ماهواره ای و نوری با قابلیت تماس با ۲۱۰ کشور جهان	امکانات پیشرفته مخابراتی فراهم شده است	دارای تجهیزات مخابراتی بسیار پیشرفته
۷	مسکن	کالا توسط شرکتهای خصوصی انجام می گیرد	کالا توسط شرکتهای خصوصی انجام می گیرد	پروژه های عظیم توریستی مسکونی
۸	انبار	در تمام بنادر امکانات متناسب وجود دارد	اطلاعات موجود نیست لیکن با توجه به حجم ظرفیت بنادر می بایست وجود داشته باشد	۴۸ هزار متر مربع انبار ۴۲ هزار متر مکعب سرد خانه
۹	گمرک	در منطقه مستقر است	در منطقه مستقر است	اختصاصی در منطقه مستقر است
۱۰	هتل	اطلاعات موجود نیست	۱۹۵ هتل با درجه بندی متفاوت	بسیار پیشرفته و گسترده
۱۱	بیمارستان	۱۷ بیمارستان	اطلاعات موجود نیست	دارای امکانات وسیع و گسترده
۱۲	دانشگاه	۵۰۲ موسسه تحقیقاتی ۸ موسسه آموزش عالی	اطلاعات موجود نیست	ایجاد زیر بناهای لازم برای تاسیس شهرک دانشگاهی

منبع: همان

درصد) هزینه شده است.

۳- افزایش درآمد عمومی

سازمان‌های مناطق به نمایندگی از جانب دولت عوارض متعلقه به کالاهای وارداتی را اخذ نموده و آن‌ها را در چارچوب بودجه‌های سالانه جهت فراهم نمودن امکانات زیربنایی مناسب هزینه می‌نمایند.

بر اساس جدول شماره (۶) مجموع درآمدهای مناطق آزاد طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۲ معادل ۴۳۶۵ میلیارد ریال بوده است. در ترکیب درآمدهای مذکور بیشترین سهم مربوط به عوارض ورود کالا و فروش کارت مسافری است به طوری که تقریباً ۶۴ درصد مجموع

درآمدهای حاصله را شامل می‌شود. فروش زمین و سایر درآمدهای دیگر منابع درآمدی مناطق بوده‌اند که طی سال‌های مذکور از رشد مناسبی برخوردار بوده‌اند.

همانگونه که گفته شد بیشترین سهم درآمدی مناطق از طریق عوارض مربوط به ورود کالا و فروش کارت مسافری بوده است که این امر نشانگر وابستگی شدید بودجه این مناطق به واردات کالا به منطقه و از منطقه به داخل کشور است. واگذار نمودن منابع کسب درآمدی مناطق آزاد جهت پوشش هزینه‌های جاری و عمرانی خود از طریق واردات کالا به سرزمین

ویژگی‌های هر منطقه و استراتژی تدوین شده نیازهای عمرانی را طبقه‌بندی و سپس متناسب با اولویت‌بندی، منابع مذکور را هزینه می‌کردند. در حالی که در مقام عمل چنین وضعیتی صورت نپذیرفته و حجم عمده‌ای از طرح‌های عمرانی و صنعتی در دستور کار مناطق قرار گرفت و برای اجرای طرح‌ها نیز پرسنل سازمان روند افزایشی طی نمود. نتیجه چنین روندی از یک سو منجر به کندی زیربناسازی و استهلاک سرمایه و از سوی دیگر به افزایش هزینه‌های جاری (۳۳/۶ درصد) و در نتیجه کاهش سهم بودجه‌های عمرانی منجر گردیده است.

۲- عمران و آبادانی و رشد و توسعه اقتصادی

به منظور بالا بردن رشد و توسعه اقتصادی و ایجاد عمران و آبادانی در محدوده مناطق، سازمان‌های مناطق آزاد بر حسب فصول مختلف طبقه‌بندی شده هزینه‌هایی را به انجام رسانده‌اند. بر اساس جدول (۵) هزینه‌های انجام شده در این خصوص طی سال‌های ۱۳۷۸ الی ۱۳۸۰ بالغ بر ۱۴۴/۱ میلیارد ریال به ترتیب در فصل‌های آموزش و پرورش عمومی (۲۱ درصد)، فرهنگ و هنر (۲۹ درصد)، بهداشت و درمان (۱۴ درصد)، تربیت بدنی و امور جوانان (۱۹ درصد)، آموزش عالی و تحقیقات (۱۷

جدول شماره ۳- مقایسه وضعیت سرمایه‌گذاری اولیه در مناطق آزاد ایران و جهان

ردیف	نام منطقه	ملیت	سال شروع فعالیت	وضعیت سرمایه‌گذاری اولیه
۱	چابهار	ایران	۱۹۹۴	شروع فعالیت بدون سرمایه‌گذاری اولیه از طریق درآمدهای با مجوز دولت
۲	قشم	ایران	۱۹۹۴	شروع فعالیت بدون سرمایه‌گذاری اولیه از طریق درآمدهای با مجوز دولت
۳	کیش	ایران	۱۹۹۴	شروع فعالیت بدون سرمایه‌گذاری اولیه از طریق درآمدهای با مجوز دولت
۴	شیامین	چین	۱۹۸۰	۴/۵ میلیارد دلار
۵	های نان	چین	۱۹۸۸	۲/۵ میلیارد دلار دولت ۸۴۰ میلیون دلار بخش خصوصی
۶	جبل علی	امارات	۱۹۸۵	۲/۵ میلیارد سرمایه اولیه که بعد به ۱۱ میلیارد دلار

منبع: همان

جدول ۴- هزینه‌های عمرانی و جاری سازمان‌های مناطق آزاد طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۲ واحد: میلیارد ریال

ردیف	شرح هدف	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	جمع نهایی ۷۲-۸۰
۱	هزینه‌ها ۱- عمرانی	۱	۳۸	۱۲۶	۲۴۳	۳۱۱	۲۶۵	۲۹۰	۳۷۱	۷۴۴	۲۳۸۹
۲	جاری	۱۵	۲۶	۴۵	۷۶	۱۴۲	۱۸۰	۲۱۳	۲۲۱	۲۹۲	۱۲۱۰
	جمع	۱۶	۶۴	۱۷۱	۳۱۹	۴۵۳	۴۴۵	۵۰۳	۵۹۲	۱۰۳۶	۳۵۹۹

مأخذ: دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد

جدول ۵- هزینه‌های توسعه اجتماعی و فرهنگی مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۷۸ واحد: میلیارد ریال

ردیف	عنوان	۱۳۷۸	۱۳۷۹	پرداختی قبل از سال ۱۳۸۰	جمع نهایی ۱۳۷۸-۸۰	جمع نهایی ۱۳۸۰
۱	آموزش و پرورش عمومی	۲/۳	۵/۷	۲۹/۳	۲۰/۸	۶۰/۱
۲	فرهنگ و هنر	۵/۷	۱۷	۴۴/۵	۱۸/۶	۸۵/۸
۳	بهداشت و درمان و تغذیه	۳/۵	۸	۳۹/۱	۹	۵۹/۶
۴	تربیت بدنی و امور جوانان	۱۰	۶	۴۴/۳	۱۱	۷۱/۳
۵	آموزش عالی	۱	۱/۳	۲/۴	۹/۳	۱۴
۶	تحقیقات	۱/۸	۱/۶	۵/۵	۹/۵	۱۸/۴
۷	عمران شهرها	-	-	۵۰۹	۱۶۰	۶۶۹
۸	عمران و نوسازی روستاها	-	-	۱/۶	۲/۵	۱/۴
۹	جهانگردی	-	-	۱۰۲/۵	۳۴	۱۳۶/۵
	جمع	۲۴/۳	۳۹/۶	۷۷۸/۲	۸۰/۲	۱۱۱۸/۸

مأخذ: دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد.

جدول ۶- درآمدهای سازمان‌های مناطق آزاد به تفکیک منبع طی دوره ۸۰-۱۳۷۲ واحد: میلیارد ریال

شرح	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	جمع نهایی ۷۲-۸۰
عوارض ورود کالا	۲/۶	۵۳/۳	۱۳۳	۲۷۴	۲۴۶	۲۳۹	۳۶۹	۲۸۶	۳۰۰	۱۹۰۲/۹
فروش کارت مسافری	۲/۲	۵	۳۳/۷	۹۱	۱۱۳	۱۵۰	۱۴۹	۱۵۸	۱۹۵	۸۹۶/۹
فروش زمین	-	۲/۴	۵۰/۳	۱۰۵	۲۱۶	۸۸	۱۰۰	۹۸	۱۵۳	۸۱۲/۷
سایر درآمدها	۰/۴	۱۴/۵	۳۳	۶۴	۱۰۰	۹۳	۸۹	۱۵۴	۲۰۵	۷۵۲/۹
جمع کل درآمدها	۵/۲	۷۵/۲	۲۵۰	۵۳۴	۶۷۵	۵۷۰	۷۰۷	۶۹۶	۸۵۳	۴۳۶۵

منبع: دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد

بر اساس جدول (۷) سازمان‌های مناطق آزاد در طول سال‌های ۸۰-۱۳۷۳ به طور متوسط تقریباً ۸۰ درصد درآمدهای خود را صرف هزینه‌های عمرانی و جاری نموده‌اند که با توجه به نیازهای موجود مناطق و محدودیت منابع در دسترس (بنا به اظهارات خود سازمان‌ها)، عدم جذب

اصلی در واقع سرمنشاء بخش عمده‌ای از مشکلات حادث شده و شکل‌گیری پدیده‌های مذمومی همچون اسیربری، قاچاق کالا به شیوه‌های بدیع و عدم کنترل جدی و دقیق دولت بر میزان واردات کالا ناشی از این تصمیم می‌باشد.

جدول ۷- نسبت هزینه‌ها به درآمدهای مناطق آزاد (۸۰-۱۳۷۲)

شرح	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰
نسبت کل هزینه‌ها به درآمدها	۳۰۷/۷	۸۵	۶۸/۴	۵۹/۷	۶۷	۷۸	۷۱	۸۵	۱۲۰/۳
نسبت هزینه‌های جاری به درآمد کل	۲۸۸/۵	۳۴/۵	۱۸	۱۴/۲	۲۱	۳۱/۶	۳۰	۳۱/۷	۳۴/۲
نسبت هزینه‌های عمرانی به درآمد	۱۹	۵۰/۵	۵۰	۴۵/۵	۴۶	۶۴	۴۱	۵۳	۸۷

منبع: با استفاده از جداول ۴-۶ و ۲-۶

جدول ۸- میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰ واحد: میلیون دلار

سال	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	جمع کل
کیش	-	-	-	۲۹/۳	۱۳۰	۱۱۸	۱۲۰	۱۱۵	۱۳۰	۶۴۲
قشم	-	۰/۳۳	۲/۶	۴۳/۷۵	۶۱/۷	۱۰۰	۱۴۲	۱۲۵	۱۶۰	۶۳۵
چابهار	-	-	-	-	-	-	۱	۱	۱۰	۱۲
جمع کل	-	۰/۳۳	۲/۶	۷۳	۱۹۲	۲۱۸	۲۶۳	۲۴۱	۳۰۰	۱۲۹۰

ماخذ: دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد

۰/۹۳ درصد را به خود اختصاص داده است. جدول (۸) سازمان‌های مناطق آزاد در جذب سرمایه‌گذاری خارجی چندان موفق عمل ننموده‌اند که عمدتاً نشأت گرفته از عدم وجود زیربناها و امکانات اولیه جهت جذب سرمایه‌های خارجی بوده است. سهم مناطق از میزان سرمایه‌گذاری جذب شده مؤید این ادعا می‌باشد به طوری که منطقه آزاد کیش به دلیل برخورداری از زیربناهای مناسب‌تر بیشترین سهم و منطقه آزاد چابهار به دلیل برخورداری از حداقل زیربناها، کمترین سهم را در جذب سرمایه داشته است. البته انتظار می‌رود با افزایش و تکمیل زیرساخت‌های لازم و همچنین اقدامات انجام شده در جهت رفع خلاءهای قانونی در مناطق از جمله تصویب قانون پولی و بانکی مناطق آزاد و قانون جلب و تشویق سرمایه‌گذاری خارجی، این روند در سال‌های آتی بهبود یابد. شایان ذکر است بالا بودن سهم منطقه آزاد کیش در جذب سرمایه‌گذاری خارجی، با توجه به جهت‌گیری عمده منطقه مذکور در بخش‌های توریستی و جهانگردی، می‌تواند نشانگر جهت‌گیری سرمایه‌های خارجی جذب شده عمدتاً به سمت بخش‌های خدماتی و تجاری باشد. بنابراین در کنار افزایش کمی میزان سرمایه‌گذاری، باید توجه نمود که زمینه‌های جذب سرمایه نیز از اهمیت مضاعفی برخوردار است. به سخن دیگر، تلاش مناطق باید عمدتاً نه کاملاً معطوف به جذب سرمایه خارجی در بخش‌های تولیدی و صنعتی و انتقال تکنولوژی باشد.

۴-۲. سرمایه‌گذاری داخلی

بر اساس اطلاعات موجود، حجم سرمایه‌گذاری داخلی صورت گرفته

کامل درآمدهای حاصله جای تأمل دارد. هر چند عملکرد سال ۱۳۸۰ می‌تواند نشانگر بهبود وضعیت گفته شده باشد، نسبت هزینه‌های جاری و عمرانی به درآمد کل، نشانگر آن است که علیرغم ثبات نسبی این نسبت برای هزینه‌های عمرانی، هزینه‌های جاری از رشد بالایی برخوردار بوده‌اند. به عنوان نمونه در سال ۱۳۷۹، سهم هزینه‌های جاری و عمرانی در درآمد کل به ترتیب ۳۱/۷ و ۵۳ درصد بوده که نشانگر نامناسب بودن سیستم هزینه‌ای و تقسیم غیراقتصادی درآمدهای حاصله برای مصارف عمرانی و جاری بوده است. هرچند این وضعیت در سال ۱۳۸۰ به نحو چشمگیری بهبود یافته است که می‌بایست این بهبود روند در سال‌های آتی نیز تداوم یابد.

نسبت‌های فوق‌زمانی می‌توانند نتایج قابل استفاده داشته باشند که تنها منابع تأمین مالی مناطق، از محل درآمدهای حاصله باشد و در صورتی که از منابع دیگر از جمله نظام بانکی جهت طرح‌های عمرانی تأمین اعتبار شده باشد (که این گونه نیز بوده است)، سهم هزینه‌های عمرانی در کل درآمدها کاهش خواهد یافت.

۴-۱. جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی

۴-۱-۱. سرمایه‌گذاری خارجی

طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۲ جمعاً ۱۲۹۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد کشور جذب شده است که ۸۰۴ میلیون دلار آن (۶۲ درصد) مربوط به سال‌های ۸۰-۱۳۷۸ بوده است. از این میزان ۴۹/۲ درصد منطقه آزاد قشم، ۴۹/۷ درصد منطقه آزاد کیش و منطقه آزاد چابهار با کمترین سهم

جدول ۹- میزان جذب سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۷۲ واحد: میلیارد ریال

سال	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	جمع کل
* مناطق آزاد										
کیش:										
صنعت	۴/۰۱	۵/۷۴	۴۲/۸۹	۱۴۹/۶۲	۲۳۶/۴۴	۱۳۴/۳	۲۱۹	۱۱۹	۱۲۳	۱۰۳۵
خدمات	-	۱۲/۷	۳/۸	۳۲/۲	۱۲/۳	۷/۸	۶	۵/۶	۱۴۲/۶	۲۲۳
تجارت	-	-	-	-	-	۲۶/۸	۹/۶	۵۷/۵	۳۸/۵	۲۵۲/۷
سیاحتی	-	۷/۸	۱۷/۹	۳۱/۱	۲۰/۳	۱	۱۵/۲	۱۱۳/۱	۱۴۰/۵	۳۴۶/۹
سایر	۰/۳	۰/۱	۱۵/۹	۶۵	۷/۶	۲/۱	۳/۵	۱۷/۳	۲۱/۳	۱۳۳/۱
جمع کل	۴/۳۱	۲۶	۱۱۶	۳۰۵	۳۳۵	۱۷۲	۲۵۳	۳۱۲	۴۶۶	۱۹۹۰
قشم:										
صنعت	۳	۵/۶	۱۱/۲	۱۳/۵	۱۳۷/۶۰۰	۱۴۷/۵۰۰	۲۱۰/۰۰۰	۳۳۳/۱۶۳	۴۰۷/۱۹۸	۱۲۸۸/۷۶
خدمات	۲/۵	۶/۴	۲۱/۲	۲۰/۷	۱۹/۹	۲۵/۸	۲۰/۶	۲۹/۸	۳۶/۴	۱۸۳/۳
تجارت و ترانزیت	۱۱۱	۹۷/۶	۵۰/۸	۲۲/۸	۲۶/۱	۱۰۳/۳۰۰	۸۰/۰۰۰	۱۱۵/۷۸۵	۱۴۱/۵۱۵	۷۴۸/۸۹
چابهار:										
صنعت	-	-	۰/۲۴۹	۶/۵۵۱	۷/۹۲۸	۲۵/۱۱۰	۴۷/۴۲۴	۹/۷۴۴	۱۰/۱۷۲	۱۰۷
خدمات	-	-	۰/۵۲۰	۱/۷۲۱	۲/۵۰۰	۲۲/۶۵۲	۶۰/۴۳۳	۰/۸۳۰	۰/۸۰۶	۹۹
تجارت و ترانزیت	-	-	۴/۳۵۰	۶۰/۴۶۳	۶۵/۵۴۱	۷۶/۷۱۱	۶/۳۶۱	۰/۱۵۶	۶/۸۴۳	۲۲۰
سایر	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
جمع کل	-	-	۵/۱	۶۸/۷	۷۵/۹۷	۱۳۴	۱۱۴	۱۰/۷	۱۷/۸۰	۴۲۶
جمع کل مناطق	۱۲۰	۱۳۵/۶	۲۰۴	۴۳۱	۵۹۵	۵۸۳	۶۹۸	۸۰۱	۱۰۶۹	۴۶۳۶

* آمار فعلی بدون احتساب سرمایه‌گذاری شرکت‌ها و سازمان‌های دولتی می‌باشد.
منبع: معاونت امور اقتصادی، وزارت دارایی، ۱۳۸۲

جدول ۱۰- اشتغال ایجاد شده در مناطق آزاد طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۲ واحد: هزار نفر

سال	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰
مناطق آزاد									
کیش	۱/۲	۳	۵	۷/۴	۷/۶	۸/۷	۹/۱	۹/۴	۱۰/۵
قشم	۱	۵/۴	۷/۷	۱۴/۲	۱۸/۸	۲۱	۲۲	۲۴	۲۶/۵
چابهار	-	۰/۵	۱/۷	۳	۴/۵	۵/۵	۷	۸	۸/۵
جمع کل	۲/۲	۸/۹	۱۴/۲	۲۴/۶	۳۰/۹	۳۵/۲	۳۸/۱	۴۱/۴	۴۵/۵

منبع: معاونت امور اقتصادی و دارایی، وزارت دارایی ۱۳۸۲

داده‌اند. (جدول ۹)

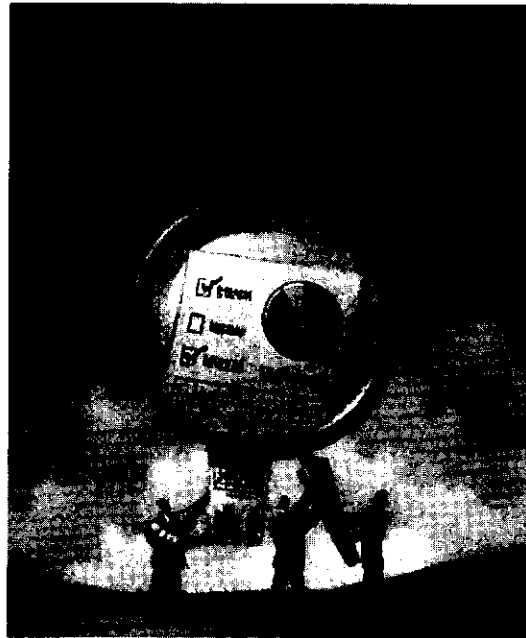
ترکیب سرمایه‌گذاری داخلی انجام شده در بخش‌های مختلف نشان می‌دهد که تقریباً نیمی از آن در بخش صنعت و مابقی در بخش‌های خدمات، تجارت و سیاحتی بوده است. همچنین به ازاء هر یک ریال هزینه عمرانی و جاری در منطقه، تقریباً ۱/۳ ریال سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده است.

(طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۲) توسط بخش خصوصی در امور زیربنایی، ساخت مراکز اقامتی و تجاری و مسکونی، خدمات شهری و صنعت حدود ۴۴۳۶ میلیارد ریال می‌باشد متوسط رشد طی دوره مورد بررسی ۳۱ درصد است. از این میزان منطقه آزاد کیش ۴۳ درصد (۱۹۹۰ میلیارد ریال)، منطقه آزاد قشم ۴۸ درصد (۲۲۲۱ میلیارد ریال)، منطقه آزاد چابهار ۹ درصد (۴۲۶ میلیارد ریال) از کل سرمایه‌گذاری داخلی را به خود اختصاص

۵- ایجاد اشتغال مولد و مفید

تعداد کل اشتغال ایجاد شده از بدو تأسیس مناطق آزاد تاکنون حدود ۴۵/۵ هزار نفر می‌باشد. از کل اشتغال ایجاد شده قشمت ۵۱ درصد، کیش ۲۳ درصد و چابهار ۱۸/۶ درصد را به خود اختصاص داده‌اند. (جنول ۱۰)

تحلیل عملکرد مناطق آزاد در زمینه ایجاد اشتغال منوط به دسترسی به اطلاعاتی از قبیل زمینه‌های ایجاد اشتغال (صنعت، خدمات و...) و نوع اشتغال (خصوصی یا دولتی) می‌باشد. هر چند بر اساس بررسی‌های انجام شده بخش خدمات و تجارت بیشترین مشاغل را به خود اختصاص داده است. چنین اشتغالی وابستگی مستقیم به واردات و

(۷۹ میلیون ریال از طریق هزینه‌های مناطق و ۱۰۱ میلیون ریال از طریق سرمایه‌گذاری داخلی) صرف شده است.

۶- توسعه صادرات و ایجاد درآمد ارزی

مناطق آزاد سه‌گانه کشور طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰ معادل ۴۸۳ میلیون دلار درآمد ارزی کسب کرده‌اند که ۸۳/۷ میلیون دلار آن از محل صدور کالا صورت پذیرفته است.

درآمد ارزی منطقه آزاد کیش معادل ۱۰۶/۹ میلیون دلار بوده است که صادرات کالا ۲/۸ میلیون دلار (۲/۶ درصد) و درآمد ناشی از ناحیه توریسم خارجی ۱۰۴ میلیون دلار (۹۷/۳ درصد) می‌باشد.

منطقه آزاد قشم طی سال‌های مذکور معادل ۳۶۳ میلیون دلار درآمد ارزی داشته است که به ترتیب مربوط به صادرات کالا (۷۹ میلیون دلار)، سوخت رسانی (۲۲۸ میلیون دلار) و توریسم خارجی (۵۶ میلیون دلار) می‌باشد.

فعالیت‌های مرتبط با آن دارد. شایان ذکر است که ایجاد مشاغل فوق‌الذکر در پرتو ۱۲۹۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری خارجی و ۴۶۳۶ میلیارد ریال سرمایه داخلی و ۳۵۹۹ میلیارد ریال هزینه‌های جاری و عمرانی انجام شده توسط خود مناطق به وجود آمده است. با توجه به وجوه مذکور و بدون در نظر گرفتن سرمایه‌گذاری خارجی برای ایجاد هر شغل حدوداً ۱۸۰ میلیون ریال

جدول ۱۱- توسعه صادرات و ایجاد درآمد ارزی در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰ واحد: هزار دلار

سال	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	جمع کل
کیش:										
صادرات کالا	-	-	-	۲۰۱	۳۶۱/۴	۱۴۱/۶	۷۱۰	۷۲۰	۶۷۹	۲۸۱۳/۱
توریسم خارجی	۸۹۵/۵	۳۵۱	۷۴۳/۵	۲۴۴۸	۶۶۵۲	۱۵۱۴۴	۲۰۳۸۵/۵	۲۵۱۴۷	۳۳۲۸۲/۵	۱۰۴۱۴۹
جمع درآمد ارزی	۸۹۵/۵	۳۵۱	۷۴۳/۵	۲۶۴۹	۷۰۱۳/۴	۱۵۲۸۵	۲۱۰۹۵/۵	۲۵۸۶۷	۳۳۰۶۱/۵۴۶	۱۰۶۹۶۲
قشم:										
صادرات کالا	-	۱۰۰۰	۲۵۰۰	۵۰۰۰	۹۰۰۰	۸۳۰۰	۱۲۴۰۰	۱۴۵۰۰	۲۶۵۵۱	۷۹۲۵۱
سوخت رسانی	-	-	-	-	-	-	-	۵۸۰۰۰	۱۷۰۰۰۰	۲۲۸۰۰۰
توریسم خارجی	۶/۵	۱۶	۴۰	۹۲	۱۱۴	۵۳۶۵/۲	۱۳۳۸/۶	۱۹۴۰۴/۶	۷۶۵۱/۱	۵۶۰۷۵/۴
جمع درآمد ارزی	۶/۵	۱۰۱۶	۲۵۴۰	۵۰۹۲	۹۱۱۴	۱۳۶۶۵/۲	۲۵۷۸۶	۹۱۹۰۴/۶	۲۱۴۲۰۲/۱	۳۶۳۳۳۶/۴
چابهار:										
صادرات کالا	-	-	-	۶۲/۹	۱۷۷/۲	۴۰۴/۴	۶۳۰/۴	۲۶۴/۲۵	۱۴۴/۷	۱۶۸۳/۹
ترانزیت کالا	-	-	۷۱۰/۸	۳۷۳/۳	۱۴۴	۴۶۲	۲۵۳۱	۳۷۷۲	۱۹۲۴/۶	۹۸۱۶/۷
توریسم خارجی	-	-	۱۰۵	۱۶۰	۱۹۰	۲۲۵	۲۴۰	۱۷۰	۱۷۵	۱۲۶۵
جمع درآمد ارزی	-	-	۸۱۵/۸	۴۹۵/۲	۵۱۱/۲	۱۰۹۱/۳	۲۴۰۱/۴	۴۲۰۶/۲	۲۲۴۴/۴	۱۲۷۶۵/۶
جمع درآمد ارزی مناطق	۹۰۲	۱۳۶۷	۴۰۹۹/۳	۸۲۳۶	۱۶۶۳۹	۳۰۰۴۲	۵۰۲۸۲۳	۱۲۱۹۷۸	۲۴۹۵۰۸	۴۸۳۰۵۴

درآمد ناشی از توریسم قشم از سال ۱۳۷۷ با احتساب Visa Change به مبلغ ۳۰۰ دلار جهت هر توریست محاسبه گردیده است.

منبع: همان

افزایش درآمدهای ارزی از طریق توسعه صادرات و نیز اثر مثبت آن بر اقتصاد کشور امید چندانی داشته، مگر این که جهت گیری به سمت فعالیت های تولیدی و صنعتی و صادراتی تقویت شود.

همچنین سرمایه گذاری (داخلی و خارجی) قاعدتاً می باید با هدف ایجاد ارزش افزوده و صدور کالاهای تولیدی به بازارهای جهانی انجام شود. اما با توجه به عملکرد صادراتی مناطق، سرمایه گذاری های انجام شده منجر به تحقق اهدافی نظیر ایجاد ارزش افزوده مناسب، صدور کالاهای صنعتی و... نشده است. با توجه به آمار ارایه شده در خصوص میزان سرمایه گذاری خارجی و داخلی، می توان انتظار داشت که سالانه حداقل ده درصد سرمایه گذاری انجام شده، صادرات کالا صورت گیرد در حالی که کل صادرات کالا طی دوره مورد بررسی، حدود ۶/۴ درصد سرمایه گذاری خارجی اظهار شده می باشد. از این رو می توان چنین استنباط نمود که سرمایه گذاری انجام گرفته به صورت کارا و با هدف توسعه صادرات به بازارهای جهانی نبوده و بیشتر توجه به داخل بوده است تا خارج. اگر چه مقایسه عملکرد صادراتی کشور با مناطق آزاد، مقایسه ای منطقی نیست، زیرا در کشور طی سالیان متمادی، استراتژی جایگزینی واردات دنبال شده است و هدف اصلی، خودکفایی و تأمین نیاز داخلی بوده است در حالی که مناطق آزاد با هدف برون نگری طراحی و تأسیس شده و یا لاقلاً باید براساس ظرفیت سازی مناسب، این گونه طراحی و تأسیس می شده اند. لذا علیرغم این نکته در حال حاضر به طور متوسط حدود ۲۵ درصد واردات به کشور، صادرات کالا صورت می گیرد

جمع درآمد ارزی منطقه آزاد چابهار در همین مدت حدود ۱۲/۷ میلیون دلار بوده است که شامل صادرات کالا (۱/۶ میلیون دلار) و ترانزیت کالا (۹/۸ میلیون دلار) و توریسم (۱/۲ میلیون دلار) است. (جول ۱۱) عملکرد مناطق آزاد در ایجاد درآمد ارزی نشانگر آن است که منطقه آزاد کیش در جهت صنعت گردشگری که محور اصلی فعالیت های این منطقه در نظر گرفته شده، حرکت کرده و قشم در تولید و صادرات و چابهار نیز در بخش ترانزیت فعالیت بیشتری را به انجام رسانده اند. قابل ذکر است که از مجموع صادرات کالای مناطق (حدوداً ۸۳ میلیون دلار) تقریباً ۹۵ درصد آن مربوط به منطقه آزاد قشم بوده است. موضوع حائز اهمیت دیگر در خصوص عملکرد صادرات مناطق آن است که ظاهر انتقال و انتقال و جابجایی کالا از یک منطقه به منطقه دیگر، جزء عملکرد صادراتی محسوب می شود. در چنین شرایطی احتمالاً عملکرد صادراتی واقعی بسیار کمتر از میزان اعلام شده خواهد بود.

صنایع مناطق آزاد باید با هدف تأمین مواد و قطعات مورد نیاز از تولیدات منطقه و داخل کشور در حد امکان و صدور فرآورده های خود به بازارهای جهانی طراحی می شدند که این وضعیت عکس شرایط فعلی است. بدین صورت که صنایع مستقر در مناطق آزاد از یک سو بازارهای داخلی را هدف قرار داده و از سوی دیگر سهم عمده ای از مواد اولیه و کالاهای واسطه ای خود را از خارج تأمین می نمایند. (به جای آن که از داخل کشور تأمین نماید). ضمن آن که عملکرد مناطق آزاد عمدتاً تجاری بوده و با توجه به عملکرد صادراتی این مناطق طی سال های اخیر و با ادامه این روند نمی توان به

جدول ۱۲- تعداد مسافریں خارجی و داخلی در مناطق آزاد طی سال های ۸۰-۱۳۷۲ واحد: هزار نفر

شرح مناطق آزاد	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	جمع کل
جمع مسافریں داخلی	۷۲۲	۷۴۸	۱۱۹۱	۲۰۸۸	۲۳۳۳	۲۱۸۶	۲۳۰۹	۲۵۲۰	۲۴۴۲	۱۶۵۳۹
کیش	۳۰۹	۳۵۴	۵۷۸	۶۵۹	۸۰۴	۷۳۱	۷۱۶	۷۱۲	۷۲۶	۵۵۸۹
قشم	۲۹	۱۰۰	۳۰۰	۷۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۹۷۰	۱۰۰۰	۷۳۳	۶۰۹۳
چابهار	۱۲۳	۲۹۴	۳۱۳	۷۲۹	۵۲۹	۴۵۰/۵	۶۲۳	۸۰۸	۹۸۳	۴۸۵۷
جمع مسافریں خارجی	۱/۸۰۴	۰/۷۳۴	۱/۷۷۷	۵/۴۰۰	۱۳/۹۱۲	۴۸/۶۲۲	۸۵/۸۷۱	۱۱۵/۳۱۶	۱۲۳/۹۵۲	۳۹۷/۳۸۸
کیش	۱/۷۹۱	۰/۷۰۲	۱/۴۸۷	۴/۸۹۶	۱۳/۳۰۴	۳۰/۲۸۸	۴۰/۷۷۱	۵۰/۲۹۴	۶۴/۷۶۵	۲۰۸/۲۹۸
قشم	۰/۱۳	۰/۰۳۲	۰/۰۸۰	۰/۱۸۴	۰/۲۲۸	۰/۸۸۴	۰/۶۲۰	۰/۶۸۲	۰/۸۳۷	۱۸۶/۵۶۰
چابهار	-	-	۰/۲۱۰	۰/۳۲۰	۰/۳۸۰	۰/۴۵۰	۰/۴۸۰	۰/۳۴۰	۰/۳۵۰	۲/۵۳۰

منبع: دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران، ۱۳۸۱

در حالی که در مناطق آزاد نسبت صادرات به واردات رقمی بسیار کمتر از اقتصاد داخلی است.

به گونه‌ای که حجم واردات رسمی کالاها ساختار شده خارجی از مناطق به داخل در طول سال‌های ۸۰-۱۳۷۲ معادل ۳۴۹۴ میلیون دلار بوده که با توجه به عملکرد صادراتی مناطق (شامل جابجایی در خود مناطق) نسبت صادرات به واردات معادل ۲/۴ درصد خواهد بود. هر چند استفاده از شیوه نادرست تأمین منابع درآمدی مناطق از طریق واردات مسافری، منجر به این حجم از واردات شده است، اما حداقل انتظار با اعطای چنین امتیازی آن بود که عملکردی مشابه داخل کشور (نسبت صادرات به واردات) را بتوانند محقق نمایند.

۷- صنعت جهانگردی

طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۲ حدوداً ۱۶/۵ میلیون مسافر داخلی و ۳۹۷ هزار مسافر خارجی از مناطق آزاد بازدید نموده‌اند. سهم منطقه آزاد کیش از مسافرین خارجی ۵۲ درصد، منطقه قشم ۴۷ درصد و منطقه آزاد چابهار ۰/۶۳ درصد می‌باشد و از مجموع مسافرین داخلی مناطق آزاد، منطقه آزاد کیش ۳۴ درصد (۵۵۸۹ هزار نفر) منطقه آزاد قشم ۳۷ درصد (۶۰۹۳ هزار نفر)، چابهار ۲۹ درصد (۴۸۵۶ هزار نفر) را به خود اختصاص داده‌اند. (جدول ۱۲)

با توجه به آمار مسافرین داخلی و خارجی مناطق مشخص می‌گردد که مسافرین داخلی حدود ۴۲ برابر مسافرین خارجی بوده‌اند که این امر نشانگر عدم موفقیت مناطق آزاد در جذب جهانگردان خارجی بوده است. از سوی دیگر بخش عمده‌ای از مسافرین داخلی، جزء مسافرین واقعی نبوده و به صورت اجیر یا اسیر به مناطق مذکور برده شده‌اند.

سهم کیش از جذب جهانگرد و مسافر داخلی بیشتر از سایر مناطق است که می‌تواند ناشی از عمران بیشتر این منطقه در مقایسه با سایر مناطق، انجام سرمایه‌گذاری‌های متناسب با جذب جهانگرد و مسافر داخلی باشد. علاوه بر آن سهم جهانگردی در منطقه کیش روند افزایشی را نشان می‌دهد.

در حالیکه روند مسافر داخلی در مقایسه با دو منطقه دیگر کاهش یافته است که نشانگر این موضوع است که منطقه مذکور از قابلیت جذب جهانگرد خارجی در سطح مطلوب برخوردار است. به شرط آن که تلاش برای جلب مسافر داخلی به تلاش برای جذب جهانگرد خارجی تبدیل شود.

۸- تشکیل شرکت‌های متعدد

علاوه بر اهداف یاد شده در قانون، در عمل، مناطق آزاد، تعداد قابل ملاحظه‌ای شرکت تشکیل داده‌اند که با توجه به کارکرد و وظایف محوله به آن‌ها به نظر می‌رسد که شرکت‌های یاد شده فضای عملیاتی را برای بخش خصوصی کاهش داده‌اند که این خود می‌تواند موجب کاهش کارایی شود. بر این اساس، شورای عالی مناطق آزاد، طبق وظایف قانونی، طی چند سال گذشته به سازمان‌های مناطق تکلیف نمود که اساسنامه شرکت‌های مذکور را به تصویب شورا برسانند که تاکنون در عموم موارد این امر تحقق نیافته است. ضمن آن که ضروری است امکان واگذاری شرکت‌های مذکور به بخش خصوصی مورد بررسی و نسبت به واگذاری آن‌ها اقدام لازم صورت گیرد. این امر می‌تواند ضمن کاهش هزینه‌های سازمان‌های مناطق آزاد، کارایی آن‌ها را نیز افزایش دهد.

ارزیابی کلی عملکرد مناطق آزاد

اهم اهدافی که کشورهای در حال توسعه از تشکیل مناطق آزاد دنبال می‌کنند را می‌توان به ترتیب زیر عنوان نمود:

- افزایش صادرات صنعتی و تنوع بخشیدن به آن.
- ایجاد فرصت‌های شغلی و کسب درآمد برای اتباع کشور میزبان.
- کسب درآمد ارزی و تنوع بخشیدن به آن.
- جذب سرمایه خارجی.
- انتقال تکنولوژی پیشرفته.
- تربیت نیروی انسانی، کسب آموزش‌های فنی و افزایش مهارت نیروی کار.

● کسب مهارت‌های مدیریت و بازاریابی.

● برقراری ارتباط سیستماتیک میان اقتصاد ملی و اقتصاد جهانی.

آنچه که از اهداف فوق بر می‌آید، توجه به مناطق آزاد به عنوان پلی میان اقتصاد داخلی و جهانی با جهت‌گیری تولیدی، صادراتی، انتقال تکنولوژی (و نه صرفاً تجاری) در راستای دستیابی به هدف اصلی یعنی تسریع در رشد و توسعه اقتصادی بوده است. اما با توجه به عملکرد مناطق آزاد کشور به طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که بنا به دلایل مختلف، مناطق سه‌گانه کشور هر چند در خصوص برخی از اهداف نظیر تسریع در امور زیربنایی، عمران و آبادانی و ایجاد اشتغال عملکرد نسبتاً مثبتی را به منصفه ظهور گذاشته‌اند، اما در خصوص اهداف و وظایف اصلی که معمولاً در ایجاد مناطق آزاد در دنیا مورد توجه بوده و می‌باشند، فاصله زیادی دارند. این در حالی است که مناطق آزاد علاوه بر واردات کالای ساخته شده در حد مصوب و احتمالاً بیش از آن به داخل کشور و تشدید قاچاق کالا موجب کاهش اثرگذاری سیاست‌های تجاری و تولیدی شده‌اند.

بر اساس برآوردهای صورت گرفته، سالانه حدود ۴ میلیارد دلار کالا به صورت قاچاق وارد کشور می‌شود. چنین حجمی از قاچاق با توجه به حجم واردات رسمی کشور به طور یقین سیاست‌های تجاری و تولیدی کشور را با اختلال جدی مواجه می‌نماید. هر چند مبادی متعددی برای ورود چنین حجمی از قاچاق در کشور وجود دارد اما وجود زمینه‌های انجام قاچاق از طریق مناطق آزاد و یا از سرزمین‌های مجاور مستمسکی جدی برای شیوع قاچاق از دیگر مبادی شده است. به سخن دیگر وجود چنین منفذی موجب شده است که دیگر مبادی قاچاق، پشت سر مناطق آزاد پنهان شده و مناطق آزاد به عنوان زمینه‌ساز اصلی انجام قاچاق معرفی شوند.

پی‌نوشت‌ها:

- سال ۱۳۷۲ به عنوان سال اول فعالیت که هیچ‌گونه همخوانی در هزینه‌ها و درآمدها وجود ندارد از تحلیل فوق خارج شده است.
- ۱- بندهای الف و ب ماده ۸ اساسنامه سازمان‌های مناطق آزاد، موافقت با تأسیس و انحلال شرکت‌های تابعه و همچنین تصویب اصلاح و تغییر اساسنامه سازمان و شرکت‌های تابعه را با رعایت اصل ۸۵ قانون اساسی در حیطه وظایف مجمع عمومی (وزرای عضو شورای عالی مناطق آزاد) دانسته است.